

τὰ ἑλληνικὰ συντάγματα καὶ ἡ ἐκπαίδευση

τοῦ

Ἀν. Α. Τζανίμη

Διδάκτορα Κοινωνιολογίας

Στὴν Ἑλλάδα ἡ ὀργάνωση, ἡ διοίκηση καὶ ἡ λειτουργία τῆς ἐκπαίδευσης θεσπίζονται νομικὰ καὶ ἐφαρμόζονται στὴν πράξη βάσει τῶν διατάξεων τῶν σχετικῶν μ' αὐτήν, οἱ ὁποῖες περιέχονται στὰ Συντάγματα. Τὸ περιεχόμενο ὁμως τῶν συνταγματικῶν διατάξεων τῶν ἀναφερομένων στὴν ἐκπαίδευση δὲν εἶναι ἐνιαῖο καὶ «τυποποιημένο», ἀλλὰ μεταβάλλεται ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ λειτουργία τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τῆς χώρας, ἀπὸ τότε ποὺ ἀνακηρύχθηκε σὲ ἐλεύθερο καὶ ἀνεξάρτητο Κράτος καὶ ἀπέκτησε τὸ πρῶτο Σύνταγμα, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι σήμερα. Στὸ κείμενο λοιπὸν ποὺ ἀκολουθεῖ θὰ ἐπιδιώξουμε νὰ σκιαγραφήσουμε τὴν ἐξέλιξη τοῦ περιεχομένου αὐτῶν τῶν διατάξεων, ὅπως διαγράφεται μέσα ἀπὸ τὰ συνταγματικὰ κείμενα. Τὴν προσπάθεια αὐτὴ τὴ χαρακτηρίζουμε σὰν μιὰ πρώτη προσέγγιση τοῦ θέματος καὶ γι' αὐτὸ θὰ ἀρκεσθοῦμε σὲ μιὰ ἀπλὴ περιγραφή τῆς ἐξελίξεως χωρὶς νὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ κρίσεις καὶ σχόλια ποὺ νὰ πηγάζουν ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἰδεολογικὴ ἢ πολιτικὴ τοποθέτηση ἀπέναντι στὶς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ψηφίστηκαν τὰ Συντάγματα καὶ στοὺς σκοποὺς στοὺς ὁποίους ἀποβλέπουν, στὸ σύνολό τους, τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ.

Ὁ πρῶτος καταστατικὸς χάρτης τῆς χώρας, ὁ ὁποῖος συντάχθηκε καὶ ψηφίστηκε κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ Ἄγωνα γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ καὶ ὁ ὁποῖος καθορίζει τὸ «Προσωρινὸν Πολίτευμά» τῆς—«Σύνταγμα» τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς 1 Ἰανουαρίου 1822—, δὲν περιεχεῖ ἀρθρο ἢ εἰδικὴ παράγραφο ἢ ὅποια νὰ ἀναφέρεται στὴν ἐκπαίδευση. Δὲν γνωρίζουμε τὸν λόγο στὸν ὁποῖο ὀφείλεται ἡ παράλειψη αὐτὴ καὶ οὔτε μπορούμε νὰ κάνουμε ὁποιαδήποτε ὑπόθεση γι' αὐτή. Καὶ τοῦτο, μολονότι οἱ συντάκτες τοῦ πρῶτου καταστατικοῦ χάρτη θὰ πρέπει νὰ εἶχαν ὑπ' ὄψη τους τόσο τὰ Συντάγματα ἄλλων χωρῶν, κυρίως τῆς Γαλλίας, τὰ ὁποῖα ἴσχυαν στὴν ἐποχὴ τους καὶ περιεῖχαν ἀρθρα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευση, ὅσο καὶ τὶς ἀπόψεις Ἑλλήνων λογίων τῆς ἐποχῆς, γιὰ τὴ σημασία τῆς ἐκπαίδευσεως. Ὁ Ρήγας Φεραῖος στὸ συνταγματικὸ σχέδιάσμά του ποὺ εἶχε τὸν τίτλο: «Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν Μεσογείων Νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας», τὸ ὁποῖο συνέταξε τὸ 1798, περιλαμβάνει καὶ ἓνα ἀρθρο ἀναφερόμενο στὴν ἐκπαίδευση (Ἄρθρον 22).¹

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, *Τὰ Συντάγματα τῆς Ἑλλάδος*. Ἐκδ. Ἐθνικὸ Ἰνστιτούτο, Ἀθήναι 1960, σελ. 3-27. Ἄλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 καὶ ἡ ἐκπαίδευση», *Φιλόλογος*, ἀρ. 8, Ἰανουάριος 1976, σελ. 6, καὶ Ἡλ. Ἡλιοῦ, *Τὸ Σύνταγμα καὶ ἡ ἀναθεώρησή του*. Ἐκδ. Θεμέλιο, Ἀθήναι 1975, σελ. 115-116.

«Όλοι χωρίς εξαίρεσιν έχουν χρέος να ηξέδουρον γράμματα, η πατρίς έχει να καταστήσει σχολεία εις όλα τα χωρία διά τα άρσενικά και θηλυκά παιδιά. Εκ των γραμματίων γεννάται η προκοπή με την όποιαν λάμπουν τα ελεύθερα έθνη... να εξηγούνται οι παλαιοί ιστορικοί συγγραφείς. Εις δε τας μεγάλας πόλεις να παραδίδεται ή Γαλλική και ή Ιταλική γλώσσα, ή δε Έλληνική να είναι άπαραίτητος.»¹

Η ύποχρέωση όλων άνεξαίρετως των πολιτών να μαθαίνουν γράμματα, ή φροντίδα της Πολιτείας για την εξασφάλιση των μέσων τα όποια απαιτούνται για την εκπαίδευση των «άρσενικών και των θηλυκών» και ή άναγνώριση της άξιας της εκπαίδευσως για την πρόοδο, την ανάπτυξη και την άκτινοβολία της Έλλάδος σαν ελεύθερου έθνους, άποτελούν λοιπόν τα κύρια στοιχεία αυτού του άρθρου. Έκτός αυτού ό έθνομάρτυρας Ρήγας Φεραίος προσδιορίζει στο άρθρο και ένα μέρος από τό περιεχόμενο της διδασκαλίας, τό όποιο σχετίζεται με την έρμηνεία των κειμένων των αρχαιών ιστορικών και την εκμάθηση, εκτός της ελληνικής, και δύο ξένων γλωσσών και συγκεκριμένα της γαλλικής και της ιταλικής με τη διάκριση όμως ότι οι δύο αυτές ξένες γλώσσες θα «παραδίδωνται (στούς μαθητές των σχολείων) εις τας μεγάλας πόλεις». Αυτό θα μάς έπτερπε ίσως να κάνουμε εδώ την εξής παρατήρηση: ή ότι ό αριθμός των γλωσσομαθών δασκάλων ήταν περιορισμένος και επομένως δεν άρκουσε για όλα τα σχολεία ή ότι δεν έθωρείτο άναγκαίο, για εκείνη την εποχή, να μαθαίνουν ξένες γλώσσες οι μαθητές των σχολείων των χωριών.

Μετά από αυτή τη «συνταγματική» πρόσκληση του Ρήγα Φεραίου προς όλους τούς Έλληνες για την ύποχρέωση «να ηξέδουρον γράμματα», εικοσιπέντε χρόνια άργότερα, ό «Όργανισμός της προσωρινής Διοικήσεως της Έλλάδος» (Κόρινθος, 27 Φεβρουαρίου 1822) προβλέπει τα ακόλουθα, σχετικά με την εκπαίδευση, στο κεφάλαιο «Περί καθηκόντων του Μινίστρου (=Υπουργού) των Έσωτερικών»: «στ'. Ό Μινίστρος των Έσωτερικών (...)

«Ένασχολεΐται μετ' έπιμελείας εις την εισαξιν και διάδοσιν των φώτων, των τόσον άναγκαίων διά την επίδοσιν του Έλληνικού Έθνους, προβάλλων (= προτείνων) εις την Διοικήσιν την μέθοδον και τούς τρόπους διά την άνέγερσιν πανεπιστημίων, λυκείων, σχολείων και λοιπών διδαστηρίων και ιδιαιτέρως σχολείων του μόν Ναυτικού, του δέ Πολεμικού. Έν γένει δε να αναλαμβάνη την φροντίδα να διδασκωνται οι νέοι πάσης τάξεως τα κοινά γράμματα και τα πρώτα εις τόν βίον άναγκαία μαθήματα διά της άλληλοδιδασκτικής μεθόδου.»²

Διαβάζοντας κανείς αυτή την παράγραφο άναλογίζεται τό μέγεθος της εύθνης την όποια έπρεπε να έπομισθή ό Υπουργός των Έσωτερικών. Η έπιβολή της ύποχρεώσεως σ' ένα Υπουργό να προτείνει π.χ. τη μέθοδο και τούς τρόπους «διά την άνέγερσιν πανεπιστημίων, λυκείων, σχολείων και λοιπών διδαστηρίων» σε μία περίοδο που ό Άγώνας βρισκόταν στη μεγαλύτερη ένταση του και σ' ένα χώρο, του όποιου ή άπελευθέρωση και ή άνεξαρτησία ήταν άκόμη άβέβαιες, φανερόναι τόν πόθο για την πραγματοποίηση ενός σχεδίου που, σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής, θα μπορούσε να χαρακτηρισθή σαν πολύ τολμηρό. Έκείνο όμως που πρέπει να τονισθή εδώ, σε συνδυασμό και με την άποψη του Ρήγα Φεραίου και άνεξάρτητα από την ύπαρξη ή μη των προϋποθέσεων που θα βοηθούσαν στην πραγματοποίησή της, είναι «ή φροντίς (του ύπουργού) να διδάσκωνται οι νέοι πάσης τάξεως τα κοινά γράμματα». Πρόκειται για μία αρχή ή όποια θα έπρεπε να άποτελέσει τη βάση ενός δημοκρατικού εκπαιδευτικού συστήματος προκειμένου να έπωφεληθούν όλοι άνεξαίρετως οι νέοι από τα αγαθά της παιδείας.

Μιαν άλλη διάταξη για την εκπαίδευση, για την ίδια περίοδο, περιέχει και ή *Νομική Διάταξις της Άνατολικής Χέρσον Έλλάδος ή ό Όργανισμός του Άρείου Πάγου, Γερουσίας της Άνατολικής Έλλάδος* (Σάλωνα, 15 Νοεμβρίου 1821) (Τμήμα Β', άρθρον ΚΔ').³

«Ό Άρειος Πάγος όφειλει να φροντίξη περί Σχολείων, Όρφανοτροφείων, Νοσοκομείων εις τας πόλεις να συστηθώσι, των όποιων όλων έχει την έπίσκεψιν. Όμοιος να φροντίξη και περί πάντων όσα άφορσών την ήθικην του έθνους βελτίωσιν και την επί τό κρείττον μεταβολήν της γεωργίας και άλλων τεχνών άναγκαίων.»

Όπως βλέπουμε, ή παράγραφος αυτή δεν άναφέρεται μόνο στα σχολεία (εκπαίδευση) αλλά και στην οργάνωση της κοινωνικής προνοίας (όρφανοτροφεία, νοσοκομεία) καθώς και στη βελτίωση των παραγόντων της οικονομικής άνάπτξεως (γεωργία, άναγκαία τέχνη) = βιοτεχνία).

Υστερα από αυτά θα μπορούσαμε ίσως να αντίληφθούμε γιατί στο πρώτο έπίσημο Σύνταγμα της 1 Ιανουαρίου 1822 δεν περιλήφθηκε διάταξη σχετική με την εκπαίδευση. Έπρόκειτο δηλαδή για ένα θέμα για τό όποιο είχαν έπιληφθή προγενέστερα

ρίως ύποσημ. 1 της σελ. 304. Για την έννοια και τη σημασία της άλληλοδιδασκτικής μεθόδου, βλ. Άλ. Δημαράς, έ.ά., τόμο α', σελ. κδ'-κε'.

3. Ηλ. Κυριακόπουλος, έ.ά., σελ. 648. Βλ. έπίσης Άλ. Δημαράς, έ.ά., τόμ. Β', σελ. 303, ύποσημ. 1. Πρβλ. έπίσης και τα «τεκμήρια» (τ. 2-3), που περιλαμβάνονται στον τόμο α' της όμότιτλης μελέτης του ίδιου συγγραφέα, σελ. 4-8 και όπου περιέχονται οι άπόψεις και οι άνέργειες οι σχετικές με την εκπαίδευση της Πελοποννησιακής Γερουσίας.

1. Ηλ. Κυριακόπουλος, έ.ά., σελ. 10, έπίσης, *Τά Έλληνικά Συντάγματα 1822-1952*. Άλ. Σβάλος, *Η Συνταγματική Ιστορία της Έλλάδος*. Εισαγωγή-έπιμέλεια Α. Άζελοδ. Έκδ. Στοχαστής, Άθήνα 1972, σελ. 18, και Ηλ. Ηλιού, έ.ά., σελ. 116.

2. Άλ. Δημαράς, *Η μεταφρόνηση που δέν έγινε*. Νέα Έλληνική Βιβλιοθήκη, Άθήνα 1974, τόμ. Β', σελ. 303. Βλ. κυ-

ἢ ταυτόχρονα μὲ τὴν ψήφισή τοῦ πρώτου Συντάγματος ἄλλα ἡμιπέσιμα ἢ περιορισμένης ἰσχύος «συντάγματα» καὶ ἔτσι νὰ μὴ θεωρηθῆκε ἀναγκαία ἡ ἐγγραφή του στοῦ Σύνταγμα τοῦ 1822.¹

Ὁ Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου, ἦτοι Προσωπῶν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος ψηφίστηκε ἀπὸ τὴ Β' Ἐθνοσυνέλευση στοῦ Ἄστρος στὶς 13 Ἀπριλίου 1823, περιέχει διάταξη γιὰ τὴν προστασία καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς ἐκπαιδεύσεως σὲ ὅλη τὴν Ἐπικράτεια.

Ἡ Β' Ἐθνοσυνέλευση κατάργησε² τὶς τρεῖς τοπικὲς διοικήσεις, δηλαδὴ τὶς Γερουσίαι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος καθὼς καὶ τὸν Ἄρειο Πάγο τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, καὶ ἀπόφασε νὰ ἐμπιστευθῆ τὴ Διοίκησι τῆς χώρας σὲ δύο σώματα: τὸ Βουλευτικὸ καὶ τὸ Ἐκτελεστικόν. Ἐτεῖ καθιερώθηκε ἓνα ἐνιαῖο συγκεντρωτικὸ σύστημα ἐξουσίας, ἡ ὁποία ὥστόσο θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσκηθῆ ἀπὸ ἀντιπροσώπους («προστάτας») προερχομένους, ὕστερα ἀπὸ ἐκλογές, ἀπὸ ὅλες τὶς ἐλεύθερες ἐπαρχίας τῆς χώρας. Ἐνα ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος θὰ ἦταν, σύμφωνα μὲ τὸ Σύνταγμα, καὶ ἡ προστασία τῆς ἐκπαιδεύσεως (Κεφ. Δ' § λζ'),

«Ἡ δημόσιος ἐκπαίδευσις εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος (...).»³

Ἡ δὲ Διοίκησι θὰ ἔπρεπε νὰ φροντίζει γιὰ τὴ συστηματικὴ ὀργάνωση τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου σὲ ὅλη τὴν Ἐπικράτεια (Κεφ. Ι, § πζ').

«Συστηματικὸς νὰ ὀργανισθῆ ἡ ἐκπαίδευσις τῆς νεολαίας, καὶ νὰ εἰσαχθῆ καθ' ὅλην τὴν Ἐπικράτειαν ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος ἀπὸ τὴν Διοίκησιν.»⁴

Στὸν Νόμο (Σύνταγμα) τῆς Ἐπιδαύρου δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὴ σύσταση ἰδιαιτέρης Γραμματείας (= Ὑπουργεῖου) Παιδείας. Ἐτεῖ φαίνεται ὅτι τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἐκπαίδευση συνέχισε νὰ τὴν ἔχει, σύμφωνα μὲ τὸν Ὀργανισμὸ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος (Κόρινθος, 27 Φεβρουαρίου 1822), ὁ Μίνιστρος (= Ὑπουργός) τῶν Ἐσωτερικῶν. Καθῆκοντα «Μίνιστρον» τῶν Ἐσωτερικῶν ἀμέσως μετὰ τὴν ψήφισή τοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου (1823) ἀνατέθηκαν στὸν κληρικὸ Γρηγόριο Δικαῖο, τὸν γνωστὸ Παπαφλέσσα. Ὁστόσο, τὸν Ἰούλιο τοῦ

1823, μὲ ἀπόφασή τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, διορίστηκε ἓνας «Ἐφορος τῆς Παιδείας καὶ Ἠθικῆς Ἀνατροπῆς τῶν Παίδων» στὸν ὁποῖο ἀνατέθηκε ἡ γενικὴ φροντιδιὰ γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα. Στὴ θέση αὐτὴ τοποθετήθηκε σὰν πρῶτος «ἐφορος» ὁ ἐπίσης κληρικὸς Θεοκλήτος Φαρμακίδης.⁵

Τὰ ἄρθρα τοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου τοῦ 1823 τὰ ἀναφερόμενα στὴν ἐκπαίδευση, σὲ σύγκρισή μὲ τὰ προαναφερθέντα ἀντιστοιχῶν τους, χαρακτηρίζονται ἀπὸ λιτότητα διατυπώσεως πρὸς, κατὰ τὴ γνώμη μας, δὲν προδίδει ἰδιαιτέρω ἐνδιαφέρον γιὰ «ἀπόλυτο» ἐκδημοκρατισμὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐπὶ πλέον δὲν ἀπηχοῦν «τὴν πεποίθησι τῶν ἀδικημένων τάξεων πὸς τὰ «γράμματα» ἀποτελοῦσαν μοναδικὸ μέσο γιὰ νὰ βροῦν ἀπὸ τὴν κοινωνικο-οικονομικὴ μιζέρια.»⁶ Τόσο τὰ προαναφερθέντα ἐλληνικὰ συντάγματα ἢ ὀργανισμοί, ὅσο καὶ τὰ πρότυπα τῶν ξένων συνταγμάτων τὰ ὁποῖα περιεῖχαν ἄρθρα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, «ὕποψη» ἴσως τὴν ἐπιτροπή, ἡ ὁποία συνέταξε τὸν Νόμο τῆς Ἐπιδαύρου, νὰ προσθέσει σ' αὐτὸν καὶ μιὰ διάταξη γιὰ τὴν ἐκπαίδευση.

Ἀνάλογη ἐγγραφή γιὰ τὴν ἐκπαίδευση περιέχει καὶ τὸ Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖο ψηφίστηκε ἀπὸ τὴν Γ' Ἐθνοσυνέλευση τῆς Τροιζίνης τὴν 1 Μαΐου 1827. Ὅπως καὶ στὰ προηγούμενα ἄρθρα, ἔτσι κι ἐδῶ, ἐνὸς φαίνεται ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις ἐθεωρεῖτο σὰν «δημόσια ὑπηρεσία», ὥστόσο δὲν ἀντιμαρτυροῦνται σὸν αὐτόνομη καὶ ἀνεξάρτητη λειτουργία μὲ δικὴ τῆς ὀργάνωσι καὶ διοίκησι, ἀλλὰ σὰν ἓνας τομέας ἢ κλάδος τῆς οἰκονομίας, ὅπως ἡ γεωργία, τὸ ἐμπόριο, ἡ βιομηχανία (βιοτεχνία γι' αὐτὴ τὴν περίοδο) κτλ., τὴν προστασία τῶν ὁποίων εἶχε ἀναλάβει, σύμφωνα μὲ τὸ Σύνταγμα, ἡ Βουλὴ (Κεφ. ΣΤ' § 85).

«(Ἡ Βουλὴ) ἐπαρτυνεῖ εἰς τὴν δημόσιον παιδεῖαν καὶ προστατεῖ αὐτὴν καθὼς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, τὴν γεωργίαν, τὸ ἐμπόριον, τὴν πρῶδον τῶν ἐπιστημῶν καὶ κοινωνικῶν τεχνῶν καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ἀσφαλίζει εἰς τοὺς εὐρεταίς καὶ συγγραφεῖς τὸ πρὸς καιρὸν ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῆς ἀπολαύσεως, τῆς προερχομένης ἀπὸ τὴν εὐρεσιν καὶ ἀπὸ τὰ συγγράμματα.»⁷

Ἐπὶ πλέον στοῦ ἴδιο Σύνταγμα ὑπάρχει παράγραφος μὲ τὴν ὁποία κατοχυρώνεται, γιὰ πρώτη φορά, τὸ δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων νὰ ἱδρύνουν σχολεῖα—«καταστήματα παιδείας»—καὶ παρέχεται σ' αὐτοὺς ἡ δυνατότητα νὰ «ἐκλέγωσι διδασκάλους διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν των» (Κεφ. Γ' § 20).

1. Σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸ θέμα, βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα...», ἐ.ἀ., σελ. 6. Βλ. ἐπίσης Ἀλ. Δημαρᾶς, Ἡ μεταρρυθμισμῶν..., τόμ. α', σελ. κγ'-κδ'.

2. Γιὰ τοὺς λόγους τῆς καταργήσεώς τους, βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἐ.ἀ., σελ. 46.

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἐ.ἀ., σελ. 51 καὶ Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952, σελ. 84.

4. Βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἐ.ἀ., σελ. 56 καὶ Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952, σελ. 90.

5. Βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, Ἡ μεταρρυθμισμῶν..., ἐ.ἀ., τόμ. β', σελ. 312.

6. Βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα...», ἐ.ἀ., σελ. 6.

7. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἐ.ἀ., σελ. 68 καὶ Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952, σελ. 102.

«Οί Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνταίνωσι καταστήματα παντός είδους, παιδείας, φιλανθρωπίας, βιομηχανίας και τεχνών, και να εκλέγωσι διδασκάλους διά την εκπαίδευσίν των.»¹

Όπως είναι γνωστό, η περίοδος κατά την οποία ψηφίστηκε το Σύνταγμα του 1827 συμπίπτει με το τέλος της πρώτης φάσεως του Άγώνα, κατά τη διάρκεια της οποίας έφθασαν στην ελεύθερη Ελλάδα πολλοί Έλληνες διανοούμενοι που ζούσαν στο εξωτερικό, καθώς και πολλοί ξένοι φιλέλληνες διανοούμενοι, πολιτικοί, στρατιωτικοί και ιεραπόστολοι ίδιως διαμαρτυρόμενοι, οι οποίοι ανάπτυξαν μεγάλη δραστηριότητα γύρω από το θέμα της εκπαίδευσως. Ίδρυσαν σχολεία, κατάρτισαν προγράμματα διδασκαλίας, άρχισαν να μεταφράζουν στη γλώσσα του λαού άρχαία ελληνικά κείμενα κτλ. Καί για να χρησιμοποιήσουμε τη σύγχρονη ορολογία, όλοι αυτοί οί διανοούμενοι, Έλληνες και ξένοι, αποτέλεσαν ένα είδος προϊόντος που έπεσε στην αγορά και του οποίου η δυνατότητα έπιλογής παρεχόταν από το Σύνταγμα στο ελληνικό καταναλωτικό κοινό. Θά ήταν, ίσως, περιττό να τονισθώ έδώ ότι, μ' αυτό τον τρόπο, οί πλούσιοι Έλληνες είχαν μεγαλύτερη δυνατότητα έπιλογής και «άγοράς» διανοουμένων για την εκπαίδευση τη δική τους και τών παιδιών τους. Κατά συνέπεια, θά μπορούσε να ισχυρισθώ κανείς ότι με αυτό το άρθρο του Συντάγματος του 1827 για την εκπαίδευση, η Πολιτεία έπεδίωκε να ενισχύσει την ιδιωτική πρωτοβουλία με αποτέλεσμα να περιορίσει το δικό της ενδιαφέρον γι' αυτή και έτσι να μείνει άπραγματοποίητη η λαϊκή έπιθυμία για τη βελτίωση τών συνθηκών της δημόσιας παιδείας. Βέβαια, τά μέτρα αυτά—προστασία της παιδείας από τη Βουλή, δικαίωμα ίδρύσεως ιδιωτικών σχολείων, δυνατότητα έκλογής διδασκάλων—που κατοχυρώνονταν από το Σύνταγμα του 1827, μπορούν να χαρακτηριστούν σαν φιλελεύθερα,² αλλά ταυτόχρονα και σαν «επικίνδυνα», γιατί προτεινόταν να εφαρμοστούν από μία κοινωνία που δέν είχε τη δυνατότητα να τά αντιμετώπισει και να τά εκμεταλλευθώ με δημοκρατικό τρόπο. Έτσι τά αγαθά της παιδείας τά μοιράζονταν οί κοινωνικές τάξεις που είχαν τη δυνατότητα να τά αποκτήσουν.

Μολοντί, σύμφωνα με την παράγραφο 85, η παιδεία συγκαταλέγεται ανάμεσα στη γεωργία, τό έμπόριο κτλ., έν τούτοις με την παράγραφο 126 του Συντάγματος του 1827, η παιδεία ύπάγεται για πρώτη φορά σε ιδιαίτερη Γραμματεία (= Υπουργείο), δηλαδή στη Γραμματεία επί του Δικαίου και της

Παιδείας.»³ Έτσι έγινε το πρώτο βήμα για τη δημόσια οργάνωση και διοίκηση της.

Στό Προσωρινό Πολίτευμα της 18 Ιανουαρίου 1828, που έπέβαλε ο Κυβερνήτης Ι. Καποδίστριας⁴ και με τό όποιο άνεστάλη η ισχύς του Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος της 1 Μαΐου 1827, δέν αναφέρεται τίποτε σχετικά με τό θέμα της εκπαίδευσως. Επίσης δέν αναφέρεται τίποτε σχετικά με τό ίδιο θέμα στο Β' ψήφισμα της Δ' Έθνοσυνέλευσης που είχε έπιφορισθώ με τη σύνταξη «Σχεδίου Θεμελιώδους Νόμου» και που έγινε στο Άργος την 22 Ιουλίου 1829. Τελικά, τη σύνταξη αυτού του «Νόμου» την ανέλαβε έννεαμελής έπιτροπή, που όρίσθηκε μετά τη δολοφονία του Ι. Καποδίστρια (27 Σεπτεμβρίου 1831), από την Ε' Έθνοσυνέλευση, που έγινε άρχικά στο Άργος την 5 Δεκεμβρίου 1831, και, στη συνέχεια, στο Ναύπλιο τη 15 Δεκεμβρίου 1831. Τελικά, ο «Νόμος» αυτός ψηφίσθηκε στο Ναύπλιο την 28 Ιανουαρίου 1832 και είναι γνωστός με τό όνομα «Βασιλικόν» ή «Ήγεμονικόν» Σύνταγμα της Ελλάδος της 15 Μαρτίου 1832.⁵

Τά άρθρα για την παιδεία, τά οποία περιέχονται σ' αυτό τό Σύνταγμα, παρουσιάζουν ένδιαφέρον, γιατί περιέχουν στοιχεία τά οποία ένισχύουν τό δημοκρατικό χαρακτήρα της εκπαίδευσως. Ταυτόχρονα όμως προδίδουν μία τάση για συγκεντρωτισμό, που χαρακτηρίζει ιδιαίτερα αυτή την περίοδο του πολιτικού βίου της χώρας.

Η παιδεία χαρακτηρίζεται σαν ένα «άγαθόν» τό όποιο δικαιούται «όλοι οί Έλληνες». Ένώ δέ στο άρθρο 85 του Συντάγματος του 1827 συγκαταλέγεται ανάμεσα στη γεωργία, τό έμπόριο κτλ., έδώ ταυτίζεται με «τά κτήματα και τά χρήματα» που όλοι οί Έλληνες «έχουν τό δικαίωμα να άποκτήσω». Επί πλέον παρέχεται η δυνατότητα στους Έλληνες να ίδρουν ιδιωτικά σχολεία και «νά φροντίζωσι περί της ίδιας αυτών και τών ιδίων τέκνων ευπορίας και εκπαίδευσως». Ένα νέο στοιχείο, που συναντάμε για πρώτη φορά σ' αυτό τό άρθρο, είναι ότι η δυνατότητα άποκτήσεως του αγαθού της παιδείας, τό δικαίωμα της ίδρύσεως σχολείων κτλ. θά καθορίζονται «υπό τεθησομένων νόμων» με τούς όποιους όφείλουν να συμμορφώνονται «όλοι οί Έλληνες» (Κεφ. Β' § 4, άρθρον 28).

«Όλοι οί Έλληνες έχουν τό δικαίωμα ν' άποκτήσω μέρος τών υλικών και ήθικών αγαθών, όσον κτήματα και χρήματα και παιδείαν, και ν' άπολάωσι μετ' άσφαλείας τούς καρπούς τών πόνων τών νά συνταίνωσι καταστήματα παιδευτικά, βιο-

3. Ηλ. Κυριακόπουλος, έ.ά., σελ. 70 και Τά Έλληνικά Συντάγματα 1822-1952, σελ. 105.

4. Για την πολιτική του Ι. Καποδίστρια έναντι της Παιδείας, βλ. Άλ. Δημαράς, Η μεταρρύθμιση..., έ.ά., τόμ. α', σελ. κζ'-κη'.

5. Για την περίοδο αυτή, βλ. Ηλ. Κυριακόπουλος, έ.ά., σελ. 78-126, και Άλ. Σβώλος, έ.ά., σελ. 28-32.

1. Ηλ. Κυριακόπουλος, έ.ά., σελ. 63 και Τά Έλληνικά Συντάγματα 1822-1952, σελ. 95.

2. Άλ. Δημαράς, Η μεταρρύθμιση..., έ.ά., τόμ. α', σελ. κς'.

μηχανίας καὶ τεχνῶν καὶ νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν καὶ τῶν ἰδίων τέκνων εὐπορίας καὶ ἐκπαίδευσος, συμμορφούμενοι μὲ τοὺς τεθεσομένους περὶ τούτων νόμους.»¹

Κατὰ τὰ λοιπὰ, ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι δημόσια, κοινὴ γιὰ ὅλους, καὶ τίθεται κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν καὶ ἐνίσχυσην τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος (Κεφ. Ε', § 1, ἄρθρον 99)

«(Τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα) ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὴν δημόσιον ἐκπαίδευσιν καὶ προστατεῖ αὐτὴν, καθὼς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, τὴν γωργίαν, τὸ ἐμπόριον, τὴν πρόδον τῶν ἐπισημῶν καὶ κοινωφελῶν τεχνῶν καὶ τὴν βιομηχανίαν.»²

καθὼς καὶ κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ Ἡγεμόνος (Κεφ. ΣΤ', § 1, ἄρθρον 231).

«(Ὁ Ἡγεμὼν) προστατεῖ καὶ ἐνισχύει μετὰ τοῦ Νομοθετικοῦ τὴν κοινὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἔθνους, ἀνταμιβεῖ τοὺς βελτιοῦντας καὶ ἐπιταχύνοντας αὐτὴν, ἢ τοὺς ἐφευρισκόντας τὴν συντελεστικὴν εἰς τὴν πρόδον τῶν τεχνῶν καὶ τῆς βιομηχανίας κατὰ τὰ 99 καὶ 100 ἄρθρα.»³

Μὲ τὴν σύστασιν ἰδιαίτερης Γραμματείας (= Ὑπουργείου) «ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσος»,⁴ ἀναγνωρίζεται ἡ αὐτονομία τῆς ἐκπαίδευσος σὺν δημόσιας λειτουργίας καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἀπὸ τοὺς κλάδους τῆς οἰκονομίας. Ἐτσι ἄρχισε νὰ ὀργανώνεται καλύτερα τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, τοῦ ὁποίου ἡ διάκριση σὲ τρεῖς βαθμίδες (στοιχειώδης, μέση, ἀνωτέρα) μετὰ τὴν ἀντιστοιχίαν ἰδρύσιν σχολείων γιὰ τὶς δύο πρώτες καὶ πανεπιστημίου γιὰ τὴν τρίτη, εἶχε ἤδη προταθῆ στὴ Βουλὴ ἀπὸ τὸ 1824.⁵

Στὸ ἄρθρον 11 τοῦ *Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος*, ποὺ ψηφίστηκε στὶς 18 Μαρτίου 1844, περιέχονται νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ συνδέεται μὲ τὴ μέγιστη τώρα γνωστὴ συνταγματικὴ διατύπωση τῆς σχετικῆς μὲ τὴν προστασίαν τῆς ἐκπαίδευσος, καὶ ἀναφέρεται ἔμμεσα στὴν προστασίαν τῆς παιδείας γενικὰ ἀπὸ τὸ Κράτος. Ἐτσι, ἐνὸς μέχρι τὸ 1844 ἡ ἐκπαίδευσιν ἦταν κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν εἴτε τῆς Βουλῆς, εἴτε τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, δηλαδὴ τοῦ συνόλου τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, μὲ τὸ ἄρθρον 11 τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1844 τίθεται κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κράτους. Ἡ ἔννοια τοῦ Κράτους ὅμως, ὅπως προβάλλεται ἐκτοτε ἀπὸ τοὺς νομοθέτες στὴ «συνταγματικὴ δόξιν» καὶ ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν πράξιν, ταυτίζεται μὲ τὴν ἐκάστοτε κυβέρνησιν τῆς χώρας.⁶ Ἡ συνταγματικὴ κατοχύρωσιν αὐτῆς τῆς «ταυτίσεως» περιο-

ρίζει τὴν ἔκφραση τῆς λαϊκῆς ἐπιθυμίας, τουλάχιστο γιὰ τὴ διαχείρισιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ ἐκάστοτε κυβέρνησιν ἔχει ἐκλεγθῆ ἀπὸ τὴ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ. Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο ἀναφέρεται στὸν προσδιορισμὸ τοῦ τρόπου χρηματοδοτήσεως τῆς παιδείας, ἀλλὰ μόνον τῆς ἀνωτέρας (πανεπιστημακῆς). Αὐτὴ λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνεργεῖται «δαπάνη τοῦ Κράτους», ἐνῶ γὰρ τὴ λοιπὴ (δημοτικὴ) ἐκπαίδευσιν δινόταν, γιὰ πρώτη φορὰ, ἡ δυνάτοτητα στὰ ὄργανα τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως νὰ δαπανοῦν γι' αὐτὴν, καὶ μόνον ὅταν συναντοῦσαν δυσκολίας ἐν τῷ ἔργῳ τους νὰ ἐνισχυνοῦνται ἀπὸ τὸ Κράτος. Ἐπι πλεον στὸ ἴδιο ἄρθρον ἀναφέρεται καὶ τὸ δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων νὰ ἰδρύσουν ἰδιωτικὰ σχολεῖα (ἄρθρον 11).

«Ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσιν ἐνεργεῖται δαπάνη τοῦ Κράτους εἰς δὲ τὴν δημοτικὴν συντρέχει καὶ τὸ Κράτος κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀνάγκης τῶν δήμων.

Ἐκαστος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συσταίνῃ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα, συμμορφούμενος μὲ τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους.»⁷

Εἶναι γνωστὸς οἱ συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες τὸ νεοσύστατο ἑλληνικὸν κράτος ἀπέκτησε τὸ *Σύνταγμα* τοῦ 1844. Ἐπειδὴ δὲ στὴν κρίσιμη αὐτὴ περίοδον, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα,⁸ ἡ ἐκπαίδευσιν βρισκόταν σὲ κακὴ κατάστασιν, γι' αὐτὸ ἡ συνταγματικὴ ἐπιτροπὴ στὶς *Εἰδικὰς διατάξεις*, ποὺ περιέλαβε στὸ *Σύνταγμα*, συνιστᾷ τὴν ταχύτερην δυνατὴν φροντίδα γιὰ τὴ θεωρησίαν τῶν κακῶν στὴν ἐκπαίδευσιν (Εἰδικαὶ διατάξεις, ἄρθρον 105).

«Δι' ἰδιαίτερον Νόμον καὶ ὅσον ἐνεστί ταχύτερον, πρέπει νὰ ληφθῆ πρόνοια περὶ τῶν ἐξῆς ἀντικειμένων:

β) Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσος.»⁹

Τὴν ἴδια ἀκριβῶς διάταξιν—ἐκτὸς ἀπὸ τὶς Εἰδικὰς διατάξεις—γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, περιέχει καὶ τὸ *Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος* τῆς 17 Νοεμβρίου 1864 («Ἄρθρον 16»).¹⁰

Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν περιέχονται καὶ στὸ ἄρθρον 16 τοῦ *Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος* τῆς 1 Ἰουνίου 1911. Ἀρχικὰ παρατηροῦμε σ' αὐτὸ ὅτι ἡ μέριμνα γιὰ τὴ δαπάνη δὲν περιορίζεται μόνον στὴν ἀνωτέρα (= πανεπιστημακὴ) ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὶς τρεῖς βαθμί-

7. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ἀ., σελ. 134 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 112.

8. Βλ. σχετικὰ, Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ἀ., σελ. 128-131 καὶ Ἀλ. Σβῆλος, ε.ἀ., σελ. 32-34.

9. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ἀ., σελ. 144 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 125.

10. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ἀ., σελ. 185 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 130. Γιὰ τὴ «ζωρηθὴ» συζήτησιν ποὺ ἐγένε στὴ Βουλὴ γιὰ τὴν τελικὴ ψήφισιν αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου, βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση ...*, ε.ἀ., «τεκμήριον» (τ. 53), τόμ. α', σελ. 192.

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ἀ., σελ. 97.

2. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ἀ., σελ. 104-105.

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ἀ., σελ. 117-118.

4. Βλ. (ἄρθρον) 252. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ἀ., σελ. 119.

5. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση ...*, ε.ἀ., «τεκμήριον» (τ. 5), τόμ. α', σελ. 10.

6. Ἀλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα ...», ε.ἀ., σελ. 8.

δες τῆς. Καταργεῖται ἔτσι ἡ πρόνοια καὶ ἡ δαπάνη τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως γιὰ τὴ δημοτικὴ ἐκπαίδευση. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση γίνεται «δι' ἅπαντας ὑποχρεωτικῆ» καὶ «παρέχεται δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους». Τέλος μετὰ τὸ ἴδιο ἄρθρον παρέχεται ἡ δυνατότητα γιὰ τὴν ἱδρύση ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων «καὶ εἰς τὰ νομικὰ πρόσωπα» (Ἄρθρον 16).

«Ἡ ἐκπαίδευσις, διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους, ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ἅπαντας ὑποχρεωτικῆ, παρέχεται δὲ δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους.

Ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἡ ἱδρύσις ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων, λειτουργούντων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους.»¹

Στὴ διάταξη τῆς σχετικῆς μετὰ τὴν ἐκπαίδευση ἡ ὁποία περιέχεται στὸ *Σύνταγμα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας*, τὸ ὁποῖο ψηφίστηκε τελικὰ τὴν 3 Ἰουνίου 1927 ὕστερα ἀπὸ τὴν ψήφιση ἄλλων δύο Συντάγμάτων τὰ ὁποῖα δὲν ἴσχυσαν,² ὑπάρχουν νέα στοιχεῖα σχετικὰ μ' αὐτήν. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἄπαν-

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἐ.ἀ., σελ. 224 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 148. Ὁ Ἄλ. Δημαρᾶς (*Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἐ.ἀ., τόμ. β', σελ. 307), ἀποδιόντας ἰδιαίτερη σημασία στὸ γλωσσικὸ θέμα, συνδέει ἄμεσα τὸ ἄρθρον 16 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911 μετὰ δύο ἄλλα ἄρθρα τῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ μὲν ἓνα (ἄρθρον 2) ἀπαγορεύει τὴν μετάρρηση τοῦ κειμένου τῶν Ἁγίων Γραφῶν «εἰς ἄλλον γλωσσικὸν τύπον», τὸ δὲ ἄλλο (ἄρθρον 107), ποὺ περιέχεται στὴς Γενικὲς Διατάξεις τοῦ ἴδιου Συντάγματος, καθιερωθῆναι σὺν ἐπίσημῃ γλώσσῃ τοῦ Κράτους τὴν καθαρὴν οὐσαν. Τὸν τρόπο αὐτὸ τοῦ συστηματοῦ ἀνάμεσα στὸ περιεχόμενο τῶν ἀντιστοιχούντων ἄρθρων καὶ τῶν λοιπῶν Συντάγμάτων θὰ τὸν χρησιμοποιοῦσι μὲχρι τῆς ἀναφορᾶς του στὸ τελευταῖο Σύνταγμα τῆς χώρας. Σχετικὰ μὲ τὸ γλωσσικὸ θέμα, βλ. ἐπίσης Ἄλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἐ.ἀ., τόμ. β', σελ. κς'.

2. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ συνταγματικὰ κείμενα περιέχουν στὰ ἄρθρα 20, 21 καὶ 23 ὅσα καὶ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 στὰ ἄρθρα 21, 22 καὶ 23 ἀντίστοιχα. Δὲν ἔχουν ὅμως ἐρμηνευτικὲς δηλώσεις καὶ στὸ ἄρθρον 21 (ἀντίστοιχο μετὰ τὸ ἄρθρον 23 τοῦ 1927) ἔχουν τὴν ἀκόλουθη ἐγγράφω, μετὰ τῆς δευτέρας παραγράφου,

«Εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐκπαίδευσως λαμβάνονται ὑψιστὴν αἱ βιοτικαὶ ἀνάγκαι καὶ ἐπιδιώκεται, ὅπως τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ γίνωνται ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον κτήμα ὄλων τῶν πολιτῶν, διὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ δημιουργηθῶνται ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπαιδεύσεως ἐξ ἑσὺ ἐθνικοῖς συνθηκῆς πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ἰδιοφυΐας τῶν καὶ ἐν γένει τῶν πνευματικῶν τῶν ἰκανοτήτων. Πρὸς τοῦτο συνιστᾶνται ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ τῶν ὀργανισμῶν τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως ὑποτροφίαι διὰ τοὺς ἐδοκιμοῦντας εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας ἀπόρους νέους.

Ἡ ἐκπαίδευσις πρέπει ἐπίσης νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν σωματικὴν ἀγωγήν καὶ διάπλασιν τοῦ ἥθους τῶν νέων».

Στὶς δύο αὐτὲς παραγράφους περιέχονται ὀρισμένα βασικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ μὲν ἀπαντᾶται στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952 καὶ 1968, ὅλα δὲ μαζί, διατυπωμένα ὅμως μὲ διαφορετικὸν τρόπο, στὸ Σύνταγμα τοῦ 1975. Τὰ νέα στοιχεῖα εἶναι σχηματικὰ: ἡ, βάσει τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν τῶν μαθητῶν, ὀργάνωσις τῆς ἐκπαίδευσως, ἡ δημιουργία ἐθνικοῦν συνθηκῶν γιὰ τὴν καθολικὴν πρόσβασιν στὰ ἀγαθὰ τῆς παιδείας καὶ ἡ παροχὴ ὑποτροφιῶν «εἰς τοὺς ἐδοκιμοῦντας» ἀπόρους νέους. Στὴ δευτέραν παράγραφον βρισκόμου, γιὰ πρώτη φορά, διατυπωμένο κατὰ τρόπο συνοπτικόν, τὸν σκοπὸ τῆς ἐκπαίδευσως χωρὶς νὰ ἀναφέρονται σ' αὐτὴν οἱ ἀρχεὶ βάσει τῶν ὁποίων θὰ πραγματοποιηθῆ αὐτὸς ὁ σκοπός. Γιὰ

τὸντα στὸ ἄρθρον 21 καὶ προηγούνται τῶν ἄρθρων τῶν ἀναφερομένων στὸ κυρίως θέμα, ὅπως τὰ γνωρίσαμε μὲχρι τώρα. Ἐτσι μετὰ τὸ ἄρθρον 21 κατοχυρώνεται συνταγματικὰ ἡ ἐλευθερία τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης καθὼς καὶ ἡ διδασκαλία τους. Τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει τὴν προστασία τους καὶ τὴ φροντίδα γιὰ τὴν ἐξάπλωσίν τους.

Ἐναφορικὰ μετὰ τὸ κυρίως θέμα, δηλαδὴ τὴν ἐκπαίδευση, τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ περιέχονται στὸ ἄρθρον 23 ἔχουν σχέση μετὰ τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως στὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση ποὺ «δὲν δύναται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἔξ». Ὑπάρχει δὲ σ' αὐτὸ καὶ μιὰ παράγραφος σχετικῆ μετὰ τὸ ἐνδεχόμενο τῆς παρατάσεως τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως μὲχρι τῆς ἡλικίας τῶν 18 ἐτῶν «εἰς σχολεῖα συμπληρωματικὰ τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως». Ἐξ ἄλλου, στὴν πρώτη παράγραφο τοῦ ἄρθρου, παρέχεται καὶ πάλι ἡ δυνατότητα στοὺς ὀργανισμοὺς τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως νὰ μεριμνοῦν γιὰ τὴς δαπάνες τῆς σχετικῆς μετὰ τὴν ἐκπαίδευση (Ἄρθρον 23).

Γιὰ τὸ ἄρθρον 23 ὑπάρχουν Ἑρμηνευτικὲς Δηλώσεις (Κεφ. Γ', ἄρθρα 21, 23).

«Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῶν εἶναι ἐλευθερα, διατελοῦν δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κράτους τὸ ὁποῖον συμμετέχει εἰς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτῶν.

Ἡ ἐκπαίδευσις διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ ἡ τῶν ὀργανισμῶν τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτικῆ, παρέχεται δὲ δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ὁ νόμος ὀρίζει διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως τὰ ὁποῖα δὲν δύναται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἔξ.

Διὰ νόμου δύναται ἐπίσης νὰ καταστή ὑποχρεωτικὴ ἡ φοιτήσις καὶ εἰς σχολεῖα συμπληρωματικὰ τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως μὲχρι τῶν 18 ἐτῶν τῆς ἡλικίας.

Ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας καὶ νομικὰ πρόσωπα ἡ ἱδρύσις ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων, λειτουργούντων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους».

Ἑρμηνευτικαὶ δηλώσεις ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 23

1. Τὰ προγράμματα τῶν σχολείων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαίδευσως καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς διδασκαλία ὑπόκειται ἀπεριοριστῶς εἰς τὸν ἐλεγχον τοῦ Ἰπουργείου Παιδείας, συμφῶνως πρὸς νόμους.
2. Ἐφ' ὅσον οἱ μαθητὰ φοιτῶν εἰς ἀντιστοιχοὺς τάξεις τῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαίδευσως, δὲν ὑποχρεοῦνται νὰ φοιτήσουν εἰς τὰς ἀναλόγους τάξεις τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως.
3. Ἡ ἐννοία τῆς τελευταίας παραγράφου τοῦ ἄρθρου 23 εἶναι ὅτι διὰ νόμου δύναται νὰ θεσπισθῶν ἄδεια πρὸς ἱδρυσιν ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων.³

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 ἴσχυσε μὲχρι τοῦ 1935. Ἐκτοτε γιὰ μιὰ δεκαετημετίαν περίπου, ἡ παιδεία ὑπέστη τῆς θλιβερῆς συνέπειας ὄχι μόνο τῶν τῆν ἱστορία αὐτῶν τῶν δύο κειμένων, βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἐ.ἀ., σελ. 240-362, Ἄλ. Σββόλος, ἐ.ἀ., σελ. 53-62 καὶ γιὰ τὸ ἄρθρον, Ἄλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἐ.ἀ., τόμ. β', σελ. 308.

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἐ.ἀ., σελ. 374 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 173-174.

πολιτικῶν ἀλλαγῶν ποῦ σφραγίστηκαν ἀπὸ τὴ μεταξική δικτατορία, ἀλλὰ περισσότερο τῆς ξενικῆς κατοχῆς καὶ τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ.¹

Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευση παρέχονται στὸν ἄρθρο 16 τοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος τῆς 1 Ἰανουαρίου 1952. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀναφέρονται στὸν σκοπὸ τῆς παιδείας, στὴν ἰδεολογικὴ κατεύθυνση τῆς, στὴν αὐτοδιοίκηση τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων (ΑΕΙ) καὶ στὴν ἐπαγγελματικὴ κατοχύρωση τῶν καθηγητῶν τους.

Ἔτσι, γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἄρθρο σχετικὸ μὲ τὴν ἐκπαίδευση ἰσχύσαντος Συντάγματος² ἀναφέρεται ὅτι σκοπὸς τῆς παιδείας, γιὰ τὴ μέση καὶ τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση, εἶναι «ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀγωγή καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων». Ἡ πραγματοποίησις δὲ αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ θὰ βασίζεται «ἐπὶ τῶν ἰδεολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ».³ Ἐπὶ πλεόν γιὰ

1. Γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ βλ. Ἠλ. Κυριακόπουλος, ἐ.α., σελ. 405-579.

2. Ἡ δευτέρη παράγραφος τοῦ ἄρθρου 15 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952 περιέχεται ἀτολῆσει στὸ ἄρθρο 9 τοῦ Σχεδίου Συντάγματος ποῦ κατέθεσε στὴ Βουλὴ 40μελῆς ἐπιτροπὴ στὶς 15 Ἰουνίου 1948 καὶ ποῦ ἔγινε μὲ βάση τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911. Ἐκτὸς αὐτοῦ στὸ ἴδιο ἄρθρο τοῦ Σχεδίου περιέχεται καὶ ἡ τελευταία παράγραφος τοῦ ἄρθρου 16 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952. Δὲν περιέχονται ὅμως στὸ Σύνταγμα τοῦ 1952 ἄρθρα ἀντίστοιχα μὲ ἐκεῖνα τοῦ Συντάγματος τοῦ 1927 (21, 22) καὶ τοῦ Σχεδίου (ἄρθρο 8), μὲ τὰ ὁποῖα κατοχυρώνονται ἡ ἐλευθερία τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης καθὼς καὶ ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ σωματικὴ ἐργασία (Σχῆδιον Συντάγματος τοῦ 1948, ἄρθρα, 8, 9).

«Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῶν εἶναι ἐλεύθερα, διατελοῦν δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖο συμμετέχει εἰς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτῶν.

Ἡ ἐκπαίδευσις διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνεργεῖται ἀπαρτῆσιν ἡ τῶν ὀργανισμῶν πολιτικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Εἰς πάντα τὰ σχολεῖα μέσης καὶ στοιχειώδους ἐκπαίδευσῆς ἡ διδασκαλία ἀποσκοπεῖ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀγωγήν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῆς βάσει τῶν ἰδεολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτικὴ, παρέχεται δὲ δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ὁ νόμος ὀρίζει διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ. Διὰ νόμου δύνανται ἐπίσης νὰ καταστή ὑποχρεωτικὴ ἡ φοιτήσις καὶ εἰς σχολεῖα συμπληρωματικὰ τῶν σχολεῖων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσῆς μέχρι τοῦ 18 ἔτους τῆς ἡλικίας.

Ἐπιτρέπεται, κατόπιν ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως, εἰς ἰδιώτας μὴ ἐστερμημένους τῶν πολιτικῶν τῶν δικαιωμάτων καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἡ ἴδρυσις ἐκπαιδευτηρίων λειτουργούντων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους» (βλ. Ἠλ. Κυριακόπουλος, ἐ.α., σελ. 516-517).

3. Εἶναι δύσκολο νὰ προσδιορίσει κανεὶς τὸ περιεχόμενον «τῶν ἰδεολογικῶν κατευθύνσεων» ἢ «τῶν ἰδεῶν», ἢ «τῶν ἀρχῶν» τοῦ ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ὀρθόδοξη ἐλληνικὴ θεολογία καὶ πολλοὶ συντηρητικοὶ Ἕλληνας διανοούμενοι ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ «ἐλληνοχριστιανικὸν ἰδεῶδες» προῆλθε ἀπὸ τῆς σφύσεως τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς χριστιανικῆς (παύλειας) διδασκαλίας καὶ ὅτι εἶναι τὸ γνησιότερο ἐλληνικὸ παραδοσιακὸν ἰδεῶδες. Ἡ

πρώτη φορὰ καθιερώνεται συνταγματικὰ ἡ αὐτοδιοίκησις τῶν ΑΕΙ καὶ κατοχυρώνεται ἡ δημοσιο-υπαλληλικὴ ιδιότητα τῶν καθηγητῶν τους. Τέλος, γιὰ πρώτη φορὰ, στὸ ἴδιο ἄρθρο ἰσχύσαντος συντάγματος⁴ γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀπαγόρευση χορηγήσεως ἀδείας γιὰ τὴν ἴδρυση ἰδιωτικῶν σχολεῖων σὲ ἰδιώτες «ἐστερμημένους τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων» (Ἄρθρον 16).

«Ἡ Παιδεία τελεῖ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνεργεῖται ἀπαρτῆσιν αὐτοῦ ἢ τῶν ὀργανισμῶν τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως

Εἰς πάντα τὰ σχολεῖα μέσης καὶ στοιχειώδους ἐκπαίδευσῆς ἡ διδασκαλία ἀποσκοπεῖ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀγωγήν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῆς βάσει τῶν ἰδεολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτικὴ, παρέχεται δὲ δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ὁ νόμος ὀρίζει τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ.

Τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα αὐτοδιοικούνται ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους, οἱ δὲ καθηγηταὶ τούτων εἶναι δημοσίου ὑπάλληλοι.

Ἐπιτρέπεται, κατόπιν ἀδείας τῆς ἀρχῆς, εἰς ἰδιώτας μὴ ἐστερμημένους τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἡ ἴδρυσις ἐκπαιδευτηρίων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους.»⁵

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1952 ἰσχύει μέχρι τὴν 21 Ἀπριλίου 1967, ἡμέρα καταλύσεως τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν ἀπὸ τοὺς πραξικοπηματίες στρατιωτικούς. Ἐκτοτε καὶ μέχρι τῆς «ἠγφίσεως» τοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος τῆς 15 Ἰουνίου 1968, τὰ θέματα τῆς παιδείας ρυθμίζονταν βάσει ἀναγκαστικῶν νόμων «σπουδαιότερους» ἀπὸ τοὺς ὁποῖους εἶναι ὁ ΑΝ 129/19-9-1967.⁶

Τὸ ἄρθρο 17 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1968, στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος «περὶ παιδείας», περιλαμβάνει πέντε παραγράφους. Τὸ περιεχόμενό τους εἶναι περίπου τὸ ἴδιο μὲ ἐκεῖνο τοῦ ἄρθρου 16 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952. Οἱ «καινοτομίαι» ποῦ περιέχονται στὸ ἄρθρο 17 ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς γενικότερης «ἐθνικῆς πολιτικῆς» τῶν πραξικοπηματιῶν. Ἔτσι, γιὰ τὴ χάραξη «τῶν γραμμῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς παιδείας» συστήθηκε εἰδικὸ «Ἐθνικὸν Συμβούλιον Παιδείας».⁷ Ἡ στοιχειώδης ἐκπαί-

ἀντιλήψη αὐτῆ, γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ὁποίας ὑπάρχουν πολλὰς ἀντιρρήσεις, ἐπικράτησε στὴ χώρα μας ἀπὸ τὸν περασμένον αἰῶνα. (Ἄλ. Δημαρῆς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἐ.α., τὸμ. α', σελ. λγ', ὑποσ. 1). Θεωρεῖται ὁμῶς ἀπαράδεκτὸν σὴν «ἰδεολογικὴ βάση» γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τῆς παιδείας. Α. Καζερπίνης, *The Autonomy of Education*, ΕΚΚΕ, Athens 1973, p. 61. Βλ. σχετικὰ καὶ παρακάτω ὑποσημείωσις 1 τῆς σελ. 358 ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975).

4. Βλ. τὸ ἄρθρο 9 τοῦ Σχεδίου Συντάγματος τοῦ 1948 στὴν ὑποσημ. 2 ἐδῶ.

5. Ἠλ. Κυριακόπουλος, ἐ.α., σελ. 585-586.

6. Ἄλ. Δημαρῆς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἐ.α., «τεκμηρίον» (τ. 200) τὸμ., β' σελ. 296-299.

7. Γιὰ τὴν ἀρμοδιότητα, συγκρότησις, λειτουργία κτλ. αὐτοῦ τοῦ «Συμβουλίου», βλ. τὸ ΝΑ 793/1971 στὸ: Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως, *Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος*

δευση εἶναι «δι' ὅλους ὑποχρεωτικῆ», ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται ἂν θὰ «παρέχεται δωρεὰν ὑπὸ τοῦ Κράτους». Τὰ ἀνότατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα (ΑΕΙ) εἶναι «αὐτοδιοικούμενα», οὐσιαστικὰ ὁμῶς ἡ διοίκησις καὶ ὁ ἔλεγχος τοὺς ἀσκοῦνται ἀπὸ τοὺς «Κυβερνητικούς Ἐπιτρόπους», πού τοποθετοῦνται σ' αὐτά. Οἱ ἀρχεῖς τῶν ΑΕΙ μποροῦν νὰ «ἐκλέγονται» ἀπὸ τοὺς τακτικούς καθηγητές τους. Ἰδιαίτερη διάταξη ὑπάρχει στὴν τελευταία παράγραφον τοῦ ἄρθρου γιὰ τὸ «ποιόν» τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν ἰδιωτικῶν σχολείων καθὼς καὶ τῶν διδασκόντων σ' αὐτά. Τέλος, μὴ ἄλλη «καινοτομία», πού σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἄρθρου 17, ὑπάρχει στὸ ἄρθρον 6 τοῦ ἰδίου Συντάγματος, μὲ τὸ ὅποιο καθιερῶνεται σὺν ἐπίσημῃ γλώσσᾳ ὄχι μόνον τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ «τῆς ἐκπαιδεύσεως», ἡ καθαρεύουσα (Ἄρθρα 6, 17).

«Ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἐκείνη εἰς τὴν ὁποίαν συντάσσονται τὸ Σύνταγμα καὶ τὰ κείμενα τῆς ἑλληνικῆς νομοθεσίας».

«1. Ἡ Παιδεία τελεῖ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους, παρέχεται δωρεάν, σκοπεῖ δὲ καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀγωγήν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῆ βάσει τῶν ἀξιών τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

2. Ὁ προσδιορισμὸς τῶν γενικῶν γραμμῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς παιδείας ἐνεργεῖται καθ' ἃ νόμος ὀρίζει, μετὰ γνώμην Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Παιδείας.

3. Ἡ στοιχειώδῃς ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτικῆ. Νόμος ὀρίζει τὰ ἐτη τῆς υποχρεωτικῆς φοιτήσεως, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ.

4. Τὰ ἀνότατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα εἶναι αὐτοδιοικούμενα νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου, λειτουργοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνισχύονται οικονομικῶς ὑπ' αὐτό. Οἱ καθηγηταὶ εἶναι δημόσιοι ὑπάλληλοι. Αἱ ἀρχαὶ τῶν ἐκλέγονται παρὰ τῶν τακτικῶν καθηγητῶν αὐτῶν. Τὴν κρατικὴν

ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων ἀσκεῖ ὁ Ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων διὰ Κυβερνητικῶ Ἐπιτρόπου ὡς νόμος ὀρίζει.

5. Ἐπιτρέπεται, κατόπιν ἀδείας τῆς ἀρχῆς, εἰς ἰδιώτας μὴ ἐστερημένους τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἢ ἰδρύσεις ἐκπαιδευτῶν, λειτουργούντων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους. Οἱ ἰδρύνοντες ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτήρια καὶ οἱ διδάσκοντες εἰς ταῦτα δεόν νὰ κέκνηται τὰ διὰ τοὺς δημοσίους ὑπάλληλους ἀπαίτουμένα ἠθικὰ καὶ λοιπὰ προσόντα ὡς νόμος ὀρίζει».

Μὲ αὐτὲς τὶς «συνταγματικὲς διατάξεις» γιὰ τὴν παιδεία λειτουργήσε τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα στὴ χώρα μας μέχρι τὸν Ἰούλιον τοῦ 1974.

Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευση περιέχονται στὸ ἄρθρον 16 τοῦ τελευταίου Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος τῆς 9 Ἰουνίου 1975.² Τὸ ἄρθρον περιλαμβάνει ὀκτὼ παραγράφους καὶ εἶναι τὸ πῶ μακροσκελὲς ἀπὸ ὅλα τὰ ἀντιστοιχία τῶν προηγούμενων Συνταγμάτων. Ἐχουν συνοψισθῆ δὲ σὲ αὐτὲς στοιχεῖα πού ἀναφέρονται σὲ ξεχωριστὰ ἄρθρα τῶν προηγούμενων Συνταγμάτων καὶ κυρίως τῶν ἐτῶν 1927 καὶ 1952.

Μὲ τὴν πρώτην παράγραφον, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην (ἄρθρον 21, 1927), κατοχυρώνονται συνταγματικὰ «ἡ ἔρευνα καὶ ἡ διδασκαλία» γενικὰ. Ἡ «ἀκαδημαϊκὴ ἐλευθερία» ὁμῶς θὰ πρέπει νὰ ἐκφράζεται μέσα στὰ συνταγματικὰ πλαίσια.

Στὴ δεύτερη παράγραφον γίνεται λόγος γιὰ τὸν σκοπὸ τῆς παιδείας. Ἐτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἠθικὴν, πνευματικὴν καὶ φυσικὴ (σωματικὴν) ἀγωγήν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων (ἄρθρον 16, § 2, 1952), ἡ παιδεία ἀποσκοπεῖ καὶ «εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν ἀγωγήν» καθὼς καὶ εἰς «τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων». Ἐπὶ πλέον δὲ ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν διὰ πλάσιν ἐλευθέρων καὶ ὑπευθύνων πολιτῶν.

Μὲ τὴν τρίτην παράγραφον τίθεται ἡ συνταγματικὴ βάση γιὰ τὴν ἐννεαετὴ ὑποχρεωτικὴ φοίτησις. Μὲ μεταβατικὴν διάταξιν προσδιορίζεται ὁ χρόνος τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς τῆς διατάξεως.

Στὴν τέταρτην παράγραφον ὑπάρχει μὴ βασικὴ διάταξιν πού ἀναφέρεται στὸ δικαίωμα ὄλων τῶν Ἑλλήνων στὴ δωρεάν παιδείαν (ἄρθρον 16, § 2, 1911 - ἄρθρον 23, § 2, 1927 - ἄρθρον 16, § 3, 1952, μόνον γιὰ τὴ στοιχειώδῃ ἐκπαίδευση), «καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας αὐτῆς». Στὴν ἴδια παράγραφον γίνεται ἔμμεσα λόγος γιὰ τὸν ἔσμο τῶν ὑποτροφιών, χωρὶς νὰ ἀναφέρεται ἡ λέξις «ὑποτροφία» (ἄρθρον 23, § 3, 1925).

Οἱ δύο ἐπόμενες μακροσκελεῖς παράγραφοι ἀναφέρονται κυρίως στὴ διοίκησιν καὶ τὴ λειτουργίαν τῶν ΑΕΙ, στοὺς καθηγητές τους καὶ τὸ ὑπόλοιπον

2. Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως, ἑ.ἀ., σελ. 22-23.

3. Ἀνάλυσις αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου, βλ. στὴ μελέτη τοῦ Ἄλ. Δημαρᾶ, «Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 καὶ ἡ ἐκπαίδευση», ἑ.ἀ., σελ. 6-13.

(1963) καὶ τὰ θεσμικὰ νομοθετικὰ διατάγματα. Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, Ἀθήναι, Φεβρουάριος 1971, σελ. 103-104, Ἄρθρον 1. Ἀρμοδιότης - Συγκρότησις.

«1. Τὸ κατὰ τὸ ἄρθρον 17, παρ. 2, τοῦ Συντάγματος Ἐθνικὸν Συμβούλιον Παιδείας γνωμοδοτεῖ ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν γενικῶν γραμμῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς παιδείας, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν στόχον, τὴν ἀποστολὴν καὶ τὰς ἰδεολογικὰς κατευθύνσεις, αἱ ὁποῖαι δεόν νὰ συνθέτουν τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῆς παιδείας ἐπὶ τὸ τέλος τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῆ βάσει τῶν ἀξιών καὶ παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

2. Τὸ Ἐθνικὸν Συμβούλιον Παιδείας συγκροτεῖται ἐκ:

α) τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος,

β) τοῦ Προέδρου τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου

γ) τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων

δ) τοῦ Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ε) τοῦ Πρωτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

στ) τοῦ Πρωτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ζ) τοῦ Πρωτάνεως τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσόβιου Πολυτεχνείου

η) τοῦ ἀρχαιότερου Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Μ. Ἐκπαιδεύσεως,

καὶ

θ) τοῦ ἀρχαιότερου Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Στ. Ἐκπαιδεύσεως.

3. Τὸ Ἐθνικὸν Συμβούλιον Παιδείας συγκλεθεῖται καὶ προεδρεύεται ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ἐν ἑλίξει δὲ, ἀπουσίας ἢ καλύψεως τούτου, ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου.»

1. Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως, ἑ.ἀ., σελ. 16.

διδακτικό προσωπικό, στη σύσταση φοιτητικών συλλόγων. Αναλυτικότερα, στην πέμπτη παράγραφο κατοχυρώνεται η αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ (άρθρο 16, § 4, 1952) καθώς και η λειτουργία τους «έπι τή βάσει των περί οργανισμών αυτών νόμων». 'Επί πλέον δὲ παρέχεται σ' αὐτά, γιὰ πρώτη φορά, ἡ δυνατότητα τῆς συγχωνεύσεώς ἠὲ κατατιμήσεώς τους. 'Εκτός αὐτῶν, γιὰ πρώτη φορά, συνταγματικὴ διάταξη ἐπιλαμβάνεται τοῦ θέματος τῶν φοιτητικῶν συλλόγων.

Στὴν ἕκτη παράγραφο κατοχυρώνεται ἡ δημοσιοὔπαλληλικὴ ιδιότητα ὅχι μόνο τῶν καθηγητῶν τῶν ΑΕΙ (άρθρο 16, § 4, 1952) ἀλλὰ καί, γιὰ πρώτη φορά, κάτω ἀπὸ ὀρισμένες προϋποθέσεις, τοῦ λοιποῦ διδασκικοῦ προσωπικοῦ. 'Επί πλέον διασφαλίζεται ὁ χρόνος τῆς θητείας τῶν καθηγητῶν καὶ προτείνεται νὰ καθορίζεται μὲ εἰδικὸ νόμο τὸ ὄριο τῆς ἡλικίας τους.

Στὴν ἑβδόμη παράγραφο ὑπάρχει διάταξη γιὰ «τὴν ἐπαγγελματικὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην εἰδικὴν ἐκπαίδευσιν». 'Ετσι, γιὰ πρώτη φορά, ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση κατοχυρώνεται συνταγματικῶς. Εἰδικὸς νόμος θὰ καθορίξει τὰ ἐτη τῆς φοιτήσεως σὺν ἐπαγγελματικὰς σχολῆς. Τὰ ἐτη αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ εἶναι περισσότερα ἀπὸ τρία. 'Ο ἴδιος νόμος θὰ καθορίσῃ καὶ «τὰ ἐπαγγελματικὰ δικαιώματα» ὧσων ἀποφοιτοῦν ἀπὸ αὐτῆς τῆς σχολῆς.

Στὴν ὄγδωτη παράγραφο γίνεται λόγος γιὰ τὴν δυνατότητα χορηγήσεως ἀδείας γιὰ τὴν ἰδρυση ἰδιωτικῶν σχολείων κάτω ὅμως ἀπὸ «προϋποθέσεις καὶ ὅρους», πὸν θὰ καθορίζονται ἀπὸ εἰδικὸ νόμο, ὁ ὅποσος θὰ δέιπει καὶ «τὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν (τῶν σχολείων) ἀσκουμένης ἐποπτείας, ὡς καὶ τὴν ὑπηρεσιακὴν κατάστασιν τοῦ διδασκικοῦ προσωπικοῦ αὐτῶν».

Τὸ ἐπιστέγασμα τοῦ ἀρθροῦ γιὰ τὴν παιδεία ἀποτελεῖ ἡ ἀπαγόρευση στοὺς ἰδιώτες νὰ ἰδρῶν ἀνώτατες σχολῆς.

Ἐς σημειωθῆ ὅτι ἀπὸ τὸ ἀρθρο λείπει ἡ ἐπίμαχη θεωρητικὴ διατύπωση γιὰ τὴν ἰδεολογικὴ κατευθυνση τῆς παιδείας. Πρόκειται συγκεκριμένα γιὰ «τὴς ἰδεολογικὰς κατευθύνσεις ἡ ἀξίες τῆς ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ». 'Η πρόταση αὐτὴ ἀντικαταστάθηκε, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀπὸ τὴν ἐπίσης ἐπίμαχη πρόταση πὸν ἀναφέρει ὅτι ἡ παιδεία ἀποσκοπεῖ «εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων».¹ 'Εξ ἄλλου ἀπὸ τὸ ἀρθρο λείπει ἡ διάταξη γιὰ τὴν δυνατότητα τῆς συμμετοχῆς τῶν ὀργάνων τῆς τοπικῆς ἀυτοδιοικήσεως στὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα. Τέλος, δὲν ὑπάρχει στὸ Σύνταγμα γενικὰ ἀρθρο ἡ μεταβατικὴ διάταξη

1. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ, βλ. τὴν παραπάνω ὑπόσημ. 2 τῆς σελ. 356 καὶ Ἠλ. Ἡλιού, *ε.ἀ.*, σελ. 27 καὶ 30-31, Φ. Βεγλερῆς, *Υπόμνημα γιὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ*. 'Εκδ. Θεμέλιο, Ἀθῆνα 1975, σελ. 103 καὶ 118 καὶ Α. Μπαγιόνας, «Τὰ Ἑλληνοχριστιανικὰ ἱδανικὰ καὶ ἡ 'συνθηματολογία', *Τὸ Βῆμα* τῆς 11-1-1976.

πὸν νὰ κατοχυρώνει μὰ ὁποιοδήποτε γλώσσα σὺν «ἐπίσημη γλώσσα τοῦ Κράτους».

Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ εφαρμογὴ πολλῶν ἀπὸ τὴς νέας διατάξεις πὸν περιέχονται στὸ ἀρθρο 16 δὲν εἶναι ἀυτοδίκαιη, καὶ γι' αὐτὴν θὰ ἀπαιτηθοῦν εἰδικοὶ νόμοι, ἀπὸ τούτους ὁποῖους ἄλλοι ἔχουν ἤδη ψηφισθῆ καὶ ἄλλοι εἶναι ἀκόμη πρὸς ψῆφιση ἀπὸ τῆ Βουλῆς² ('Αρθρον 16).

«1. Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἔρευνα καὶ ἡ διδασκαλία εἶναι ἐλεύθερα, ἡ δὲ ἀνάπτυξις καὶ προαγωγὴ αὐτῶν ἀποτελεῖ ὑποχρῶσιν τοῦ Κράτους. Ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἐλευθερία καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς διδασκαλίας δὲν ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τοῦ καθήκοντος τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸ Σύνταγμα.

2. Ἡ παιδεία ἀποτελεῖ βασικὴν ἀποστολὴν τοῦ Κράτους, ἔχει δὲ ὡς σκοπὸν τὴν ἠθικὴν, πνευματικὴν, ἐπαγγελματικὴν καὶ φυσικὴν ἀγωγήν τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ τὴν διάπλυσιν αὐτῶν ὡς ἐλευθέρων καὶ ὑπευθύνων πολιτῶν.

3. Τὰ ἐτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἐννέα. (Μεταβατικὴ διάταξις: 'Αρθρον 112, § 4. Ἡ εφαρμογὴ τῆς διατάξεως τῆς παραγράφου 3 τοῦ ἀρθρο 16 περὶ ἐτῶν ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως θὰ ὁλοκληρωθῆ ἐπι τῆς βάσει νόμου ἐντὸς πενταετίας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως ἰσχύος τοῦ παρόντος Συντάγματος.)

4. Πάντες οἱ Ἕλληνες ἔχουν δικαίωμα δωρεὰν παιδείας καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας αὐτῆς, εἰς τὰ κρατικὰ ἐκπαιδευτήρια. Τὸ Κράτος ἐνισχύει τοὺς διακρινόμενους, ὡς καὶ τοὺς δεομένους ἀγωγῆς ἡ εἰδικῆς προσετίας σπουδαστῶν, ἀναλόγως πρὸς τὰς ἰκανότητάς αὐτῶν.

5. Ἡ ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις παρέχεται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ ἰδρυμάτων ἀποτελοῦντων νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου, πληρῶς ἀυτοδιοικουμένων. Τὰ ἱδρύματα αὐτὰ τελοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Κράτους καὶ δικαιονομίας τῆς οικονομικῆς ἐνισχύσεως αὐτοῦ, λειτουργοῦν δὲ ἐπι τῆς βάσει τῶν περὶ ὀργανισμῶν αὐτῶν νόμων. Συγχρονιστικῶς ἡ κατὰμτισις ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων δύνανται νὰ χορηγηθῇ καὶ κατὰ παρέκκλισην πάσης ἀντιθέτου διατάξεως, ὡς νόμος ὀρίζει.

Εἰδικὸς νόμος ὀρίζει τὰ ἀφορῶντα εἰς τοὺς φοιτητικῶς συλλόγους καὶ τὴν εἰς τούτους συμμετοχὴν τῶν σπουδαστῶν. 6. Οἱ καθηγηταὶ τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων εἶναι δημοσίως λειτουργοί. Τὸ λοιπὸν διδασκικὸν προσωπικὸν αὐτῶν ἐπιτελεῖ ὡσαύτως δημοσίων λειτουργίῶν, ὡς πρὸς προϋποθέσεις νόμος ὀρίζει. Τὰ τῆς καταστάσεως πάντων τούτων καθορίζονται ὑπὸ τῶν ὀργανισμῶν τῶν οικείων ἰδρυμάτων.

Οἱ καθηγηταὶ τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων δὲν δύνανται νὰ παυθοῦν πρὸ τῆς κατὰ νόμον ἡλικίας τοῦ χρόνου ὑπηρεσίας τῆς εἰ μὴ μόνον ὑπὸ τὰς ἐν ἀρθρῶ 88, παράγραφος 4, ὀυσιαστικὰς προϋποθέσεις καὶ κατόπιν ἀποφάσεως συμβουλίου ἀποτελουμένου κατὰ πλειοψηφίαν ἐξ ἀνωτάτων δικαστικῶν λειτουργῶν, ὡς νόμος ὀρίζει.

Νόμος ὀρίζει τὸ ὄριον ἡλικίας τῶν καθηγητῶν τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων, μέχρι δὲ τῆς ἐκδόσεως τούτου, οἱ ἠμπεροῦντες καθηγηταὶ ἀποχωροῦν ἀυτοδίκαιως ἐπι τῆς ἡλικίας τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους κατὰ τὸ ὅσοιον συμπληροῦν τὸ ἔτηκόςτον ἑβδόμου ἐτος τῆς ἡλικίας τῶν.

7. Ἡ ἐπαγγελματικὴ καὶ πᾶσα ἄλλη εἰδικὴ ἐκπαίδευσις παρέχεται ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ διὰ σχολῶν ἀνωτέρας βαθμίδου ἐπι χρονικὸν διάστημα ὀχι μείζον τῆς τριετίας, ὡς εἰδικότερον προβλέπεται ὑπὸ τῶν νόμων, ὀρίζοντες τὰ ἐπαγγελματικὰ δικαιώματα τῶν ἐκ τῶν σχολῶν τούτων ἀποφοιτῶντων.

8. Νόμος ὀρίζει τὰς προϋποθέσεις καὶ τοὺς ὅρους χορηγήσεως ἀδείας πρὸς ἰδρυσην καὶ λειτουργίαν ἐκπαιδευτηρίων μὴ ἀνηκόντων εἰς τὸ Κράτος, τὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν ἀσκουμένης ἐποπτείας,

2. Ἀλ. Δημηρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα...», ε.ἀ., σελ. 11.

ΘΕΜΑΤΑ		ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ																			
		1823	1827	1832	1844	1864	1911	1927	1952	1968	1975										
1.	Ποσοστά καὶ ἐποπτεία τῆς παιδείας	α. Ἐπὶ τὸ Βουλευτικὸ Σῶμα β. Ἐπὶ τὴ Βουλὴ γ. Ἐπὶ τὸ Νομοθετικὸ Σῶμα καὶ τὸν Ἡγεμόνα δ. Ἐπὶ τὸ Κράτος	X		X																
2.	Προστασία τῆς τέχνης, ἐπιστήμης, ἔρευνας καὶ διδασκαλίας	Ἐπὶ τὸ Κράτος										X								X	
3.	Ὁ σκοπὸς τῆς παιδείας	α. Ὁ σκοπὸς τῆς γενικῆς β. Ἰδεολογικὴ βάση γιὰ τὴν πραγματοποιήσιμότητά της												X	X	X				X	
4.	Χρηματοδότηση τῆς παιδείας	α. Ἐπὶ τὸ Κράτος καὶ τοὺς ὀργανισμοὺς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως β. Ἐπὶ τὸ Κράτος				X	X			X	X									X	
5.	Δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις τῶν Ἑλλήνων στὴν παιδεία	α. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουν δικαίωμα νὰ ἀποκοτῶν παιδεία β. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας «καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας» γ. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση ὑποχρεωτικὴ δ. Παρέχεται δωρεάν ἀπὸ τὸ Κράτος ε. Ὑποχρεωτικὴ ἡ φοίτηση σ' αὐτὴ ἐπὶ 6 (ἕξι) ἔτη			X															X	
6.	Ἡ Ἀνωτάτη Ἐκπαίδευση	α. Τὰ ΑΕΙ αὐτοδιοικούνται β. Οἱ καθηγητὲς τῶν ΑΕΙ εἶναι δημόσιοι ὑπάλληλοι γ. Δὲν μποροῦν νὰ παύθωσιν χωρὶς ἀποχρῶντα λόγους. Νόμος ὁρίζει τὸ ὄριο τῆς ἡλικίας τους δ. Νόμος ὁρίζει τὰ τῶν φοιτητικῶν συλλόγων ε. Ἐπιτρέπεται ἡ συγχώνευση ἢ κατάρτιση τῶν ΑΕΙ στ. Τὸ κατώτερο διδακτικὸ προσωπικὸ τῶν ΑΕΙ ἄσκει δημόσιο λειτουργημα ζ. Ἀπαγορεύεται στοὺς ἰδιώτες ἡ ἴδρυση ἀνωτάτων σχολῶν																			X
7.	Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση	α. Θὰ παρέχεται σὲ σχολῆς ἀνωτέρας βαθμίδας μετὰ τριετὴ φοίτηση β. Θὰ κατοχυρωθῶσιν μετὰ νόμο τὰ δικαιώματα τῶν ἀποφοίτων ἀπ' αὐτὲς																			X
8.	Ἡ ἰδιωτικὴ ἐκπαίδευση	α. Ἐλευθέρως ἢ ἴδρυση ἰδιωτικῶν σχολείων ἀπὸ ὄλους τοὺς Ἕλληνες β. Κάτω ἀπὸ ὄρους ἡ ἴδρυση ἰδιωτικῶν σχολείων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες γ. Κάτω ἀπὸ ὄρους ἡ ἴδρυση ἰδιωτικῶν σχολείων ἀπὸ ἰδιώτες καὶ νομικὰ πρόσωπα δ. Ἀπαγορεύεται στοὺς ἰδιώτες νὰ ἱδρῶσιν ἀνωτάτων σχολῆς			X																X
9.	Εἰδικὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν σπουδαστῶν (ὑποτροφίες)	α. Ἐπὶ τὸν Ἡγεμόνα β. Ἐπὶ τὸ Κράτος			X																X

ὡς καὶ τὴν ὑπηρεσιακὴν κατάστασιν τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ αὐτῶν.

Ἡ σύστασις ἀνωτάτων σχολῶν ὑπὸ ἰδιωτῶν ἀπαγορεύεται.»¹

Στὸν πίνακα, στὸν ὁποῖο παρουσιάζονται συνοπτικὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ θέματα καθὼς καὶ τὰ Συντάγματα, στὰ ὁποῖα γίνεται λόγος γι' αὐτὰ, παρατηροῦ-

1. Βλ. Ἀριστ. Μάνεση καὶ Γ. Παπαδημητρίου, *Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975*, Ἐκδοτικὸς Οἶκος Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη-Ἀθήνα 1976, σελ. 62-64 καὶ γιὰ τὴ μεταβατικὴ διάταξη (Ἀρθρὸν 112, § 4), σελ. 133.

με ὅτι ὁρισμένα θέματα ἀναφέρονται μόνον μιὰ φορά, ἐνῶ τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ ἐπαναλαμβάνονται. Οἱ περιπτώσεις τῶν πρώτων συναντῶνται στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1832 καὶ 1975. Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα παρατηροῦμε τὰ ἑξῆς:

1. Ἡ παιδεία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀναγνωρίστηκε σὰν «δημόσια» (Συντάγματα 1823, 1827, 1832) καὶ τέθηκε κάτω ἀπὸ τὴν προστασία ὄλων τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐκλεγμένων ἀπὸ τὸν λαὸ (Συντάγματα 1823, 1827, 1832). Ἐπὶ τὸ 1844 μέχρι σήμερα τὴν προστασία καὶ τὴν ἐποπτεία τὴν ἀναλαμβάνει τὸ

Κράτος. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ στὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν προστασία τῆς Παιδείας ἀπὸ τὴ Βουλὴ φαίνεται ὅτι ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς διαφορητικῆς πολιτικῆς γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, πὺ ἀρχισαν νὰ ἀσκοῦν τὰ διάφορα πολιτικὰ κόμματα. Ἔτσι χωρὶς νὰ πάψει ἡ Παιδεία νὰ εἶναι ἀντικείμενο τῆς προστασίας καὶ τῆς εὐθύνης ὄλων τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ἔγινε ὡστόσο ὀδισιαστικὰ ἀντικείμενο μέρινων καὶ προστασίας κάθε κυβερνήσεως πὺ ἐρχεται στὴν ἀρχὴ καὶ πὺ ἀντιπροσωπεύει μία ἢ περισσότερες πολιτικὲς παρατάξεις μὲ συγγενῆ ἰδεολογία, καὶ πὺ ταυτίζεται μὲ τὴν ἔννοια τοῦ Κράτους.

2. Στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1927 καὶ 1975 ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει τὴν προστασία τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἔρευνας καὶ τῆς διδασκαλίας γενικά.

3. Ὁ σκοπὸς τῆς Παιδείας, σὰν βασικὸ ἐκπαιδευτικὸ θέμα, δὲν καθορίζεται καὶ δὲν κατοχυρώνεται ἀπὸ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἰσχύοντα Συντάγματα. Ἡ πρώτη ἐγγραφή γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἔγινε στὸ Σχέδιο Συντάγματος τοῦ 1948, δηλαδὴ μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιο πόλεμο καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Ἐπαναλήφθηκε ἀτολεξεὶ στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952 καὶ 1968 καὶ μὲ μίᾶ μικρὴ παραλλαγὴ καὶ στὸ τελευταῖο Σύνταγμα τῆς χώρας (1975). Τὸ ἴδιο σχέδιο πρῶμα παρατηροῦμε καὶ γιὰ τὴν ἰδεολογικὴ βάση πὺ τέθηκε ἀπὸ τοὺς συνταγματικούς νομοθέτες, γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ σκοποῦ τῆς Παιδείας. Σημειώτουν ὅτι ἡ διάταξη πὺ κατοχῦρωνα τὴν ἰδεολογικὴ βάση, ἀρχικὰ στὸ Σχέδιο Συντάγματος τοῦ 1948 καὶ ἔπειτα στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952 καὶ 1968, δὲν ἐπαναλαμβάνεται ἀτολεξεὶ στὸ τελευταῖο Σύνταγμα (1975). Εἶναι δύσκολο νὰ προσδιορίσουμε τοὺς λόγους πὺ ἀνάγκασαν τοὺς συνταγματικούς νομοθέτες νὰ καθορίσουν καὶ νὰ κατοχυρώσουν συνταγματικὰ τόσο ...ὄψιμα τὸν σκοπὸ τῆς παιδείας καὶ τὴν ἰδεολογικὴ βάση του, δηλαδὴ δύο στοιχεῖα τῶν ὁποίων ἡ ἐφαρμογὴ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἀνασταλτικὴ γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης γενικά, ἀκόμη καὶ κάτω ἀπὸ τὶς εὐνοϊκότερες συνθήκες λειτουργίας τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος.

4. Στὰ μὲχρι τὸ ἔτος 1844 Συντάγματα δὲν ἀναφέρεται τίποτε σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο χρηματοδότησεως τῆς Παιδείας. Ἐκτοτε ὅμως καὶ μὲχρι σήμερα παρατηροῦμε ὅτι ἡ Παιδεία «ἐνεργεῖται δαπάνη τοῦ Κράτους». Ἡ διατύπωση αὐτὴ «τυποποιήθηκε» καὶ ἐπαναλαμβάνεται μὲ ὀρισμένες παραλλαγές, πὺ ἀναφέρονται στὶς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδεψεως πὺ λειτουργοῦν «δαπάνη τοῦ Κράτους» καὶ στὴ δυνατότητα τῆς συμμετοχῆς καὶ τῆς μέρινων καὶ τῶν ὀργάνων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα. Μόνο στὸ τελευταῖο Σύνταγμα τοῦ 1975 δὲν ἀναφέρεται ἀτολεξεὶ ἡ διατύπωση αὐτὴ. Ὑπονοεῖται ὅμως ὅτι τὸ «Κράτος δαπανᾷ» γιὰ τὴν παρεχόμενη «καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας

δορεᾶν Παιδείας». Οἱ λόγοι τῆς περιοδικῆς καταργήσεως τῆς συμμετοχῆς τῶν ὀργάνων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως στὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα πιθανὸν νὰ ὀφείλονται ἢ στὴν ἀδυναμία τους νὰ συμβάλλουν στὴν οικονομικὴ ἐνίσχυση τῆς ἐκπαίδεψεως ἢ στὴν τάση τους νὰ ἀναμιγνύονται ἐνεργᾶ στὸν καθορισμὸ τοῦ περιεχομένου τῆς διδασκαλίας τῆς παρεχόμενης ἀπὸ τὰ σχολεῖα τὰ ἐπιχορηγοῦμενα ἀπὸ τὰ ὄργανα αὐτὰ, τάση πὺ θεωρήθηκε ἴσως ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τῆς κάθε Κυβερνήσεως.

5. Τὸ δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων στὴν Παιδεία ἀναγνωρίζεται καὶ κατοχυρώνεται συνταγματικὰ (Συντάγματα 1832, 1975) καὶ μπορεῖ νὰ συνδεθῆ μὲ τὸ θέμα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδεψεως. Ἐνῶ ὅμως τὸ δικαίωμα αὐτὸ ἀναγνωρίστηκε ἀρχικὰ τὸ 1832, χρειάστηκε νὰ περάσουν ἑκατὸ περίπου χρόνια γιὰ νὰ θεσπιστῆ ἡ ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευση (Σύνταγμα τοῦ 1911) καὶ νὰ ἀρχίσουν νὰ δημιουργοῦνται οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀσκηση αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ. Ἡ γνωστὴ διάκριση τῆς ἐκπαίδεψεως σὲ τρεῖς βαθμίδες (κατωτέρα, μέση, ἀνωτέρα), ἐνῶ εἶχε προταθῆ ἔνωρη (ἀπὸ τὸ 1824), ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι δὲν καθιερώθηκε ἐγκαιρῶς. Στὸ Σύνταγμα τοῦ 1823 προτείνεται ἀπλῶς ἡ συστηματικὴ ὀργάνωση τῆς ἐκπαίδεψεως τῆς νεολαίας, ἐνῶ μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ἀνώτερη (πανεπιστημιακὴ) ἐκπαίδευση, ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ διάκριση αὐτὴ εἶχε ἤδη παγιωθῆ. Ἀπὸ τὶς τρεῖς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδεψεως ἡ πρώτη καὶ ἡ τελευταία, δηλαδὴ ἡ στοιχειώδης (κατωτέρα) καὶ ἡ ἀνωτάτη, ἀποτελοῦν ἀντικείμενα συνταγματικῶν διατάξεων. Ἔτσι ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση, ὅπως ἀναφέραμε ἤδη, γίνεται ὑποχρεωτικὴ (Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1911, 1927, 1952, 1968). Στὸ τελευταῖο Σύνταγμα (1975) δὲν γίνεται σαφῶς λόγος γι' αὐτὴν, ὑπονοεῖται ὅμως δεδομένον ὅτι μὲ εἰδικὸ νόμο θὰ καθοριστῆ ἐνεαετῆς ὑποχρεωτικὴ φοίτηση (ἔξη ἔτη στὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση καὶ τρία στὸν πρῶτο κύκλο τῆς μέσης ἐκπαίδεψεως). Ἡ ἐγγραφή γιὰ τὴν ἔξεατῆ ὑποχρεωτικὴ φοίτηση στὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 καὶ ἐπαναλήφθηκε καὶ στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952, 1968 καὶ 1975. Ἐξ ἄλλου μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911 καὶ ἔπειτα, μὲ μίᾶ ἐξαίρεση τὸ Σύνταγμα τοῦ 1968, κατοχυρώθηκε ἡ δωρεᾶν παροχὴ τῆς.

6. Ἡ πρώτη ἐγγραφή γιὰ τὴν Ἐνωτάτη Ἐκπαίδευση, ἀν ἀφαίρεση κανεῖς ἐκαὶνὴ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 ὅπου γίνεται ἀπλῶς λόγος γιὰ ἀνώτερη (πανεπιστημιακὴ) ἐκπαίδευση, γίνεται στὸ Σύνταγμα τοῦ 1952. Μ' αὐτὴν κατοχυρώνονται ἡ αὐτοδιοίκηση τῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων (ΑΕΙ) καὶ ἡ δημοσιοὑπαλληλικὴ ἰδιότητα τῶν καθηγητῶν τους. Τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1968 καὶ 1975 μὲ

Συντάγματα	Ἄρθρα σχετικά μετὴν ἐκπαίδευση
1823	Ἄρθρο λζ'
1827	Ἄρθρα 85, 20
1832	Ἄρθρα 28, 99, 231
1844	Ἄρθρο 11 Εἰδικὲς διατάξεις. Ἄρθρο 105
1864	Ἄρθρο 16
1911	Ἄρθρο 16
1927	Ἄρθρα 21, 23 Ἑρμηνευτικὲς δηλώσεις
1952	Ἄρθρο 16
1968	Ἄρθρα 6, 17
1975	Ἄρθρο 16

τὴ διαφορά ὅτι στὸ Σύνταγμα τοῦ 1966 δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὴ δημοσιουπαλληλικὴ ιδιότητα τῶν καθηγητῶν τῶν ΑΕΙ. Μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ νόμους ποὺ προβλέπονται ἀπὸ τὸ ἄρθρο τὸ σχετικὸ μὲ τὴν Παιδεία, τὸ Σύντάγμα τοῦ 1975, θὰ καθοριστοῦν οἱ περιπτώσεις ποὺ παρουσιάζονται στὸν παραπάνω πίνακα καὶ οἱ ὅπως κατοχυρώνονται γιὰ πρώτη φορὰ συνταγματικῶς.

7. Γιὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση δὲν ὑπῆρχε καμιὰ συνταγματικὴ πρόβλεψη μέχρι τὸ 1975. Στὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 γίνεται γιὰ πρώτη φορὰ λόγος γι' αὐτήν.

8. Τὸ δικαίωμα τῆς ἰδρύσεως ἰδιωτικῶν σχολεῶν κατοχυρώθηκε συνταγματικῶς πολιφρίτατα. Ἦδη τὸ Σύνταγμα τοῦ 1827 παρέχει τὸ δικαίωμα αὐτὸ σὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνες χωρὶς κανένα περιορισμὸ. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἄλλα Συντάγματα, μὲ τὴ διαφορά ὅμως ὅτι αὐτὰ θέτουν ὀρισμένους περιορισμοὺς ποὺ καθορίζονται ἀπὸ εἰδικούς νόμους (Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1832, 1844, 1864, 1911, 1975). Στὸ σχέδιο Συντάγματος τοῦ 1948 ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ ὅτι ἀπαγορεύεται στοὺς «Ἕλληνες τοὺς ἐστερμημένους τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τους» νὰ ἰδρῶν ἰδιωτικὰ σχολεῖα. Ἡ διάταξη αὐτὴ ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952 καὶ 1968.

9. Ἡ ἐγγραφὴ γιὰ τὴν εἰδικὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν σπουδαστῶν, ἀνάλογα μὲ τὶς ἱκανότητές τους, ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ Σύνταγμα τοῦ 1832. Ἐπαναλαμβάνεται δέ, μὲ διαφορετικὴ μορφή, στὸ Σχέδιο τοῦ Συντάγματος τοῦ 1925, ὅπου γίνεται μνεία καὶ τὸ ὄρου «ὑποτροφία» ποὺ τὸ Κράτος ὀφείλει νὰ χορηγεῖ σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις. Στὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 γίνεται καὶ

πάλι λόγος γιὰ τὴν εἰδικὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν διακρινόμενων γιὰ τὴν ἐπίδοσὴ τοὺς σπουδαστῶν.

10. Τέλος σημειώνουμε ἐδῶ ὅτι μὲ ἄρθρο τοῦ Συντάγματος τοῦ 1832 προβλέπεται ἡ σύσταση Ὑπουργείου «ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαίδευσως».

Ὑστερα ἀπὸ τὴ σύντομη περιγραφή τῆς ἐξελίξεως τοῦ περιεχομένου τῶν συνταγματικῶν διατάξεων τῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἐκπαίδευση, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ συνταγματικὰ κείμενα, μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ θεσμοποίηση τῆς Παιδείας, σὰν κοινωνικῆς λειτουργίας, δὲν εἶναι στατική. Ἀντίθετα ἐμφανίζεται δυναμικὴ καὶ ἀνάλογη μὲ τὶς ἀνάγκες ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας καὶ οἱ ὁποῖες προσδιορίζουν τὴν ἔκταση καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν συνταγματικῶν διατάξεων ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐξαρτᾶται ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς. Ἡ ἀποψη αὐτὴ βασίζεται στὴ διαπίστωση π.χ. ὅτι ἀπὸ τὴ λιτὴ ἐγγραφὴ, τὴ σχετικὴ μὲ τὴν ἐκπαίδευση, ποὺ συναντήσαμε στὸ Σύνταγμα τοῦ 1823, ἐφθάσαμε στὴν ἀντίστοιχη μακροσκελῆ καὶ πολὺπλοκὴ ἐγγραφὴ ποὺ περιέχεται στὸ τελευταῖο Σύνταγμα τῆς χώρας.

Ἀρχικὰ, ἀναγνωρίστηκε ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν προστασία τῆς Παιδείας ἀπὸ τὴν Πολιτεία καὶ ἡ συστηματικὴ ὀργάνωσή της ἀπ' αὐτήν. Ἀργότερα ἀναγνωρίστηκε καὶ κατοχυρώθηκε συνταγματικῶς ἡ παράλληλη πρὸς τὴν δημοσία ἐκπαίδευση λειτουργία τῆς ἰδιωτικῆς ἐκπαίδευσως. Ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς, ἡ πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ πρόοδος τοῦ τόπου καὶ οἱ ἀνάγκες τῆς δημοσίας διοικήσεως συνετέλεσαν στὴ συστηματικότερη ὀργάνωση τῆς Παιδείας ἀπὸ τὴν Πολιτεία. Ἐτσι κατοχυρώθηκαν συνταγματικῶς οἱ τρεῖς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσως (κατώτερη, μέση, ἀνώτερη) μὲ ἰδιαίτερη ἐμφαση στὴν τελευταία, ἐκφορζόμενη μὲ τὴν ὑποχρέωση τοῦ Κράτους νὰ ἀναλάβει τὴ δαπάνη τῆς. Στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας καθιερώθηκε συνταγματικῶς ἡ ὑποχρέωση τοῦ Κράτους νὰ ἀναλάβει τὴ δαπάνη γιὰ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς Παιδείας. Ἐπὶ πλέον, ἑκατὸ περίπου χρόνια ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξη τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας, ἀναγνωρίστηκε καὶ κατοχυρώθηκε συνταγματικῶς ἡ ἐξαιτῆς ὑποχρεωτικὴ φοίτηση ὄλων τῶν Ἑλλήνων στὴν πρώτη βαθμίδα τῆς ἐκπαίδευσως. Ἀργότερα καθορίστηκαν συνταγματικῶς οἱ σκοποὶ καὶ οἱ ἰδεολογικὲς κατευθύνσεις τῆς στοιχειώδους καὶ μέσης ἐκπαίδευσως καὶ κατοχυρώθηκε ἡ αὐτοδιοίκηση τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων (ΑΕΙ). Στὸ ἄρθρο 16 τοῦ τελευταίου Συντάγματος τῆς χώρας (1975) βρισκομε σὲ ἀνακεφαλαίωση ὅλα σχεδὸν αὐτὰ τὰ κύρια σημεῖα τὰ ἀναφερόμενα στὴν Παιδεία. Ἐπὶ πλέον

παρατηροῦμε ὅτι μ' αὐτὸ καθιερώνεται ἡ ἐννεαετῆς ὑποχρεωτικὴ φοίτηση γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς δωρεάν συμμετοχῆς τοὺς σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς Ἐκπαίδευσως. Μ' αὐτὸ τὸ ἄρθρο κατοχυρώνεται ἡ δημοσιοὑπαλληλικὴ ιδιότητα τῶν καθηγητῶν καὶ τοῦ κατωτέρου διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῶν ΑΕΙ καὶ γίνεται λόγος γιὰ τοὺς φοιτητικοὺς συλλόγους καὶ τὰ δικαιώματα τῶν φοιτητῶν. Ἐκτὸς αὐτῶν, στὸ ἴδιο ἄρθρο γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ καὶ γιὰ κάθε ἄλλη εἰδικὴ ἐκπαίδευση καὶ ὀρίζονται τὰ χρόνια τῆς φοιτήσεως στὶς σχολές.

Μὲ ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἐκπαίδευση

ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἀντικείμενα ἐνδιαφέροντος τῆς Πολιτείας. Παρ' ὅλες ὁμως τὶς προσπάθειες ποὺ καταβάλλονται γιὰ τὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν προϋποθέσεων γιὰ μιὰ καλύτερη καὶ ἀποδοτικότερη ἐκπαίδευση, ὑπάρχουν ἀκόμη πολλὲς ἐλλείψεις. Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ ἀνανεωτικὴ κίνηση γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα, ποὺ παρατηρεῖται τώρα τελευταία στὴ χώρα μας, θὰ ἀνταποκριθῆ στοὺς πόθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ θὰ συντελέσει στὴν ἄρση ὅλων τῶν ἀνασταλτικῶν μέτρων ποὺ ἐμπόδισαν μέχρι τώρα τὴν ἐφαρμογὴ ἐνὸς πραγματικῶν δημοκρατικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος.